

ДУШАН Ј. МАРТИНОВИЋ

ПУШКИН И ЦРНА ГОРА*

„Благо томе ко довијек живи
имао се рашта и родити“.
П. П. П. Његош

- Поводом 200. годишњице рођења А. С. Пушкина -

Шестог јуна ове године навршава се двјестогодишњица рођења великог руског pjesника Александра Сергејевича Пушкина. Била је то јединствена прилика да се овај велики јубилеј обиљежи у читавом словенском свијету, што је у значајној мјери и достојанствено учињено како то заслужује велики руски и словенски бард.

У сазвежђу чувених руских писаца као што су: *Николај Васиљевић ГОГОЉ*, *Михаил Јурјевич ЉЕРМОНТОВ*, *Александар Николајевич ОСТРОВСКИ*, *Иван Сергејевич ТУРГЕНЈЕВ*, *Николај Алексејевич ЊЕКРАСОВ*, *Фјодор Михаилович ДОСТОЈЕВСКИ*, *Лав Николајевич ТОЛСТОЈ* и *Антон Павлович ЧЕХОВ*, и плејаде других, **ПУШКИН** попут најсјајније звијезде сјаји и зрачи својом лирском поезијом, разгранатошћу, љепотом и снагом свога стваралачког генија у читавом словенском свијету, и ван њега, безмало два вијека. Својевремено је с правом апострофирао Николај Васиљевић Гогољ, да је Пушкин „ванредна појава и можда јединствена појава руског духа; то је

* Предавање одржано у ЦАНУ 25. новембра 1999. године.

руски човјек у своме развоју, у којем ће се појавити, можда, кроз двјеста година...“

А. С. Пушкин се, у ствари, метеорски виноу у „царство“ поезије, још као питомац Царскоселског лицеја бавио се писањем стихова до поткрај живота и са навршених 27 година, само неколико мјесеци прије преране смрти, као да ју је предосјећао - у пјесми „Памятник“ (Ех hegі monumentum), попут пророка предвиђао да ће га славити и прослављати не само народи велике Русије, него и поносити унуци свих Словена, затим, „Финац и Калмик“, што се, одиста, и обистинило. Пјевао је он:

*„Нерукоитворни споменик себи сам диџао пун частии,
коров на његовој стиази никада неће нићи
и појуић обелиска у небо он ће се дићи
и никада неће иасић...“*

Иако је физички нестао у 38. години, када је насилно напустио овоземаљски живот и преселио се у вјечност, његова га је поезија надживјела, јер он припада оној категорији великана за које је Његош својим мисаоним стиховима казао: „*Благо шоме ко довијек живи/имао се раишиа и роџић!*“

Пушкинова поезија је остала да зрачи и сија кроз простор и вријеме.

А. С. Пушкин је рођен у Москви 6. јуна 1799. г. у племићко-спахијској породици са дугом тредицијом - једној од најстаријих у Русији. - Велики пјесник је у једном од својих есеја с поносом забиљежио о својим прецима:

„Четири Пушкина потписали су се на повелји о избору Романових на престо (1613), а један од њих - на скупштинској одлуци о укидању ’месничества’“¹ (заузимање мјеста за царским столом по старини рода!).

По мајци А. С. Пушкин био је потомак Абисинца Абрама Петровича Ханибала, који је у осмој години био заробљен на обали Африке и доведен у Цариград, а отуда Петру Великом. (Пушкин га је приказао у својој истријској приповијести „Арапин Петра Великог“.)

Пушкин је умро у напону стваралаштва од посљедица рањавања у двобоју са бароном Хекенером Дантесом 27. јуна 1837. године, у околини Петрограда.

Од Пушкинове смрти, дакле прошло је више од 160 година. Толико година је присутан и његов култ у Црној Гори. - О А. С. Пушкину и Црној Гори и утицају Пушкина на Петра II Петровића - Његоша прилично је писано у руској историографији (П. А. Лавров и П. А. Кулаковски, затим, часопис „Страник“ - уз стогодишњицу пјесниковог рођења: А. М. Сиротинин - 1903. и 1913, Ј. Г. Оксан - 1922, А. И. Грушкин - 1937, Г. Д. Владимирски - 1941, Б. В. Томашевски - 1941, и 1958, Р. Марковић Стијенски - 1942, С. Артемев - 1949, К. Н. Державин - 1949, Н. И. Крацов

¹ Н. Поспелов, П. Шабловски, А. Зачаринов: *Руска књижевност, књиџа I.* - Београд, 1947, стр. 293.

- 1955, Ф. Ј. Пријма - 1963, А. М. Балакин - 1966, И. Коонев - 1972, Г. П. Макогоненко - 1982, С. А. Фомчев - 1983. и 1986, Ј. Д. Белјаева - 1986, Д. Н. Медриш - 1997), а такође и у нашој журналистици, публицистици и науци (Живко Драговић, Лазар Перовић, Митар Ивелић, Петар Шеровић, Радован Лалић, Видо Латковић, Нико С. Мартиновић, Вук Драговић, Трифун Ђукић, Мирослав Лукетић, Никола Рацковић и др.) Додуше узгред и пригодно писали су многи од њих, али са значајним и новим подацима на темељу којих се успјешно може реконструисати насловљена прилично сложена и комплексна тема. Идући трагом назначених писаних извора о Пушкину и Црној Гори, аутор ових редака задржаће се превасходно на три-четири сегмента ове проблематике:

- На Пушкиновим контактима с литературом о нама и с личностима из Црне Горе и, с тим у вези, могућим његовим представама о Црној Гори и спознајама о њој;

- о Пушкину и Његошу;

- о преводима Пушкина у Црној Гори и књижевним радовима о њему и

- о јубиларним прославама Пушкина у Црној Гори.

1.

Пушкиново ујознавање с Црном Гором преко лијературе и његови први контакти с људима из данашње Црне Горе. - У Стразбуру се 1827. године појавила на свијет књига на француском језику (под насловом „La Guzla, ou choil de poesies illuniques, recueillies dans la Dalmatie, la Bosnie, la Kroatie l' Hercegovine“ са преводом и једном литографијом, на 250 страница текста. Ова књига је изазвала живо интересовање за наш живот и нашу народну поезију. Мало је познато у нашој широј културној и научној јавности да је анонимни аутор ових лијепих пјесама био познати француски пјесник Проспер Мериме. Вјешта мистификација француског писца није дуго времена доводила у сумњу оригиналност објављених пјесама. Ни А. С. Пушкин није посумњао у оригиналност збирке Меримеа, па га је препјевао и једна од препјеваних пјесама јесте „Бонапарт и черногорци“², обзнањена 1834. године у циклусу „Песн запањых славян“ („Пјесма западњих Словена“ - у ствари јужњих Словена). Први пут код нас оригинал ове пјесме објављен је пет година доцније у Његошовом алманаху, - *Грлици*, првом књижевном часопису црногораца, који је Његош покренуо на Цетињу 1835. године и узастопно га издавао пет година - до 1839, када се у њој управо и појавила ова чувена Пушкинова пјесма, у којој велики руски пјесник глорификује Црногорце који су нанијели пораз „непобједној“ Наполеоновој армади у Боки Которској 1906. и 1813. године. Може се поуздано тврдити да од тада *de facto* у Црној Гори почиње култ Александра Сергејевича.

² Грлица, Цетиње, V/1939, стр. 126-128.

Што је ова чувена пјесма, у правом смислу ријечи ода Црногорцима, била публикована 1839. године треба, свакако, захвалити Његошу који ју је донио, или накнадно добио, из Русије прије објављивања.

Други извор који је послужио Пушкину за одређену спознају и представу о Црногорцима, била су, без сумње, дјела Вука Караџића, и то: „Српски рјечник“ (Беч, 1818) и „Народне српске пјесме (Лајпциг, 1823. и 1824). (Пушкин је из Вука превео двије пјесме; штавише, сачувана су четири стиха пјесме „Славују“, писана Пушкиновом руком на нашем језику!)

Треба подсјетити да је Пушкин читао и „Путовања по Далмацији“ од Абата Фортиса, на основу којег је упознао живот и обичаје народа на источној обали Јадранског мора, што ће рећи и у Боки Которској. С овим у вези, особито је важно и то да је Пушкин имао и лична познанства са неким људима нашег поријекла из Боке, са којима се упознао приликом прогонства у јужне крајеве. Александар Сергејевич је у Одеси упознао чувену љепотицу Амалију Ризнић, супругу ученог и богатог трговца Јована Ризнића, родом из Кумбора, варошице општине Херцег-Нови. Пушкин је у Ризнићеву кућу, која је била стјепиште отменог и културног друштва у Одеси, често залазио, са Ризнићима друговао и пријатељевао. У Ризнићку је истински био заљубљен!³

Пушкин је, такође, са јошп једном дамом из оновременог високог руског друштва, а бокелског поријекла, Катарином, кћерком грофа Марка Ивелића, руског генерала, родом из Рисна⁴, имао присно пријатељство. То сазнајемо из једног Пушкиновог писма које је са својег имања у селу Михаиловском гдје је неко вријеме био конфиниран, 1824. године упутио брату Лаву Сергејевичу, између осталог, да каже сестри Олги да је добио за њу писмо „грофице“ Катарине Ивелић. Пушкин Катарину назива „милом родицом“, а пјесникови биографи, колико нам је познато, нијесу утврдили о каквом се сродничком односу ради!? Проф. Штеин, некадашњи научни кустос Пушкиновог дома Руске академије наука у Санкт-Петербургу, држи да сродство између Пушкинових и Ивелићевих потиче

³ Уп: Петар Шеровић *Пушкин и Јужословени*. - Глас Боке, Котор VI/1937, бр. 218, 20. III, стр. 2; 219, 27. III, стр. 3; 220. 10. ИВ, 2; 221, 17. ИВ, 3.

⁴ Са тла данашње Црне Горе у Руској војсци било је деветнаест адмирала и генерала и један фелдмаршал, и то: Матија Змајевић (Пераст, 1680- Тавров 1735), Марко Виојнић (Херцег-Нови, 1725- Вотеписк, 1807), Марко Ивелић (Рисан, 1740 - Петроград, 1825), Никола Вукотић (Грбаљ, ?- Русија, 1855), Петар Вукотић (Грбаљ, ? - Русија?), Платон Вукотић (Грбаљ, ? - Русија) Тодор Ј. Мирковић (? - С. Петербург), Михаило Т. Мирковић (? , 1836- С. Петербург, 1891), Александар Т. Мирковић (? , 1839 - Русија, ?), Симеон Пишчевић (Шид, 1731 - Русија, 1797), Иван Подгоричанин (Подгорица, ? - Русија, 1779), Георгије Петровић-Подгоричанин (? - Русија, 1795), др Анто Гвозденовић (Теклићи, 1854-1935), Јован Поповић-Липовац (Грађани, 1856 - Париз, 1919), Василије Шпадијер (Доњи Крај, Цетриње, 1815 - Вилно, 1890), Андрија Бакић (Забрђе, око 1850- Русија, 1822) и краљ Никола I Петровић Његош (Његуши 1841 - Антиб, 1921), фелдмаршал.

од Пушкинова дједа по мајци, раније споменутог Ивана Аврамовича Ханибала, који је заједно са М. Ивелићем учествовао у бици код Наварина (1770). Према неким другим подацима, пак, жена Марка Ивелића Надежда била је рођака пјесникова, али се не зна да ли са очеве или мајчине стране.

Катарина Ивелић (1795, 1838) је у дјетињству друговала с Пушкином; била је паметна и духовита и, уз то, бавила се књижевношћу (писала епиграме) одушевљавала се Пушкином и његовом поезијом, укратко речено - била му привржена и енергично је устајала у његову одбрану када су га, како то често бива, „нападали многи просјечни и ситни људи“ преко штампе, из злобе и људске зависти.

Забилежено је, напоскон, да је и адмирал Марко Војнић, из Херцеговог, заповједник Црноморске флоте, добро познавао Пушкиновог дједа Ханибала, па се претпоставља да се ту упознао Војновић са великим пјесником.

Занимљиво је и то да је Пушкин у Кишињову упознао кћерку Карађорђа Петровића, којој је посветио једну лијепу пјесму: „Дочери Карагеоргија“, бива „Кћери Карађорђа“. Има претпоставки да је Пушкин познавао и Карађорђевог војводу, пјесника Тома Милиновића, гласовитог Бокеља из Мориња. Познато је, коначно, да је Пушкин спјевао и „Пјесму Карађорђу“, која је, такође објављена у Његошевој *Грлици* за 1839. годину.⁵

Преко наведених личних познанстава Пушкин је, несумњиво, сазнавао о природи и људима Боке и Црне Горе. Таква претпоставка је врло вјероватна!

2.

А. С. Пушкин и Петар II Петровић-Његош. - Попут Пушкина и Петар Петровић Његош - „пјесник међу владарима и владар међу пјесницима“ затворио је животни круг у 38. години. Пушкин, вјероватно није знао за Његоша, иако су били савременици. Његош за Пушкина јесте: обожавао га је; он му је био један од великих узора.

Његошолози су утврдили рани утицај Пушкина на Његоша и његово стваралаштво, штавише, раније неголи и код једног другог пјесника српског језичког простора, колико у Његошевим лирским пјесмама, толико и његовим већим дјелима - „Свободијади“ и „Шћепану Малом“.⁶

⁵ *Песня о Георгии Черном.* - Грлица, В/1839, стр. 127-130.

⁶ Књижевници и пјесници из доба Илирског покрета такође су били под Пушкиновим утицајем, као, на примјер: Станко Враз и Димитрије Деметар, који су преводили Пушкина, а касније и Мирко Боговић и Медо Пуцић писали су такође под утицајем Пушкинових дјела.

Пушкинов утицај се осјећао и на знатан брј српских писаца и пјесника: Милорада П. Шапчанина, Јована Јовановића-Змаја, Јована Стерија Поповића, Ђура Јакшића и Војислава Илића који себе назива Пушкиновим учеником.

Његош је по свему судећи, о Пушкину прва сазнања стекао преко библиотеке свог стрица митрополита Петра I Петровића-Његоша, код којег се од дјетињства васпитавао и образовао. Заправо, Петар Први је био претплаћен на *Лейпциг Мајинце Српске* (тада из Будима), а који је први у српској периодици, почео да популарише А. С. Пушкина, пишући о њему још 1829. године као једном од најкрупнијих руских књижевника. Касније је преведена на српски језик прва Пушкинова пјесма „Полтава“ и то као посебно издање (Будим, 1836) док је *Српско-галмајински магазин* године 1840. донио Пушкинову „Пјесму о Црном Ђорђу, у преводу Божицара Петрановића.⁷

Није искључена могућност да је Његош подстакнут овом Пушкиновом пјесмом одлучио да своје најбоље књижевно дјело - „Горски вијенац“ (Беч, 1847), посвети „Праху оца Србије“.

Као што је познато, Његош је показивао велико интересовање за Русију и руску књижевност, за учвршћивање културно-просвјетних и политичко-дипломатских веза између Црне Горе и Русије. Доследно се он држао опорукe свог великог претходника - Петра Првог да не одступи „од покровитељства и наде на једноплемену и једновјерну нашу Русију“, гдје је био три пута.

Његош је, заправо, први пут био у Русију у другој половини 1833. године, и том приликом је хиротонисан 6. августа у Петрограду за епископа. Тада се Његош у граду Неви задржао неколико мјесеци и већ тада увелико започео свој пјеснички вијенац. Пушкин се тада налазио у Петрограду и већ је био овјенчан пјесничком славом. Будући да је Његош већ тада доста знао о Александру Сергејевичу, није неоснована претпоставка да су се два пјесничка горостаса тада, могуће, и срела, мада о томе нема никаквих података.

Његошев биограф Вук Врчевић на једном мјесту истиче да је Његош са овог свог првог путовања у Русију донио, поред осталих књига које је накуповао у Петрограду и, како Врчевић вели: „све пјесме ондашњег класичног руског пјесника Пушкина“. Ове Пушкинове пјесме, на жалост, нијесу сачуване у Његошевој библиотеци; сачувана су, међутим, она Пушкинова дјела - издања из 1834-1841. године, која је Његош наручио по повратку из Русије 1837. године.

„Пустињак“ цетињски је, дакле, и 1837. године боравио у Русији и тај његов боравак је био још значајнији. Према сачуваној документацији, Његош је отишао у Русију послје 13. новембра 1836. године. Из Беча се јавио руском императору Николају I Романову и молио га за аудијенцију да би му изложио стање у Црној Гори...

⁷ А. С. Пушкин: *Пјесма о Црном Ђорђу*. - Српскодалматински магазин, Задар V/ 1840, стр.

Након добјања визе, Његош је из Беча отпутовао за Петроград 4. фебруара 1837. године. У међувремену, од доласка Његоша у Беч до дозволе да може ићи у Русију, умро је А. С. Пушкин од посљедица рађавања и био сахрањен тајно, у освит зоре 6. фебруара 1837. године у Светогорском манастиру, у селу Михаиловскио, у Псковској губернији. Његош је стигао у Псков тек 25. фебруара и ту боравио до 18. маја 1837. године. (Према истраживању др Ника С. Мартиновића), Његош је том приликом одржао помен Пушкину, будући да се таквом обреду није противио Алексеј Никетич Печуков, губернатор Пскова, са којим је Његош био успоставио пријатељске везе. Могао је, (каже Н. С. Мартиновић) Његош одржати Пушкину и четрдесницу, иако таква претпоставка нема архивску подлогу.⁸

Н. С. Мартиновић, који је својевремено боравио на Пушкинским горама у Михаиловском и Светогорском манастиру, гдје га је на „командировку“ упутио Институт Руске литературе АН СССР, сматра да је то извјесно! Ту се, на гробу Пушкинову, могуће је, емотивно и формирала у души пјесника Његоша његова пјесма „Сјени Александра Пушкина“.

Његош је, дакле, био на гробу Пушкиновом, такође и на његовом посједу и у кући која је припадала његовој мајци Надежди Осиповној (сада Пушкинов музеј!). Његош је по повратку из Русије, 1837, почео са зидањем свог дворца на Цетињу, - знамените Биљарде по нацрту Јакова Озерецковског, која је грађевински завршена и усељена 1838. године. У радној соби своје нове резиденције Његош је поставио портрет Пушкина камо се и данас налази. (Његош је у Пушкиновој соби, у Михаиловском, видио Бајронов портрет и послѣје изградње Биљарде, поставио га је у својој радној соби али је временом нестао). И Његош је попут Пушкина, у својој библиотеци имао Бајронова дјела. Поменућемо и неке друге сличности. И Пушкин и Његош су у својим библиотекама имали: Цицерона, Бифона, Купера (F. Cooper), која подударност, свакако, није случајна јер је Његош у Михаиловском прегледао Пушкинову библиотеку.

Посебна је тема колико је А. С. Пушкин инспирисао Његоша у схватању генијалног пјесника о моћи поезије. Руски академик П. А. Лавров је срањивао Његошево и Пушкиново схватање пјесника и поезије, цитирајући из „Луче Микрокозма“ поенту из „Посвете Симу Милутиновићу“.

⁸ Др Нико С. Мартиновић је о трошку Института за књижевност АН СССР-а из Лењинграда боравио је у Пскову од 10-15. X 1967. године и написао за лист „Псковска правда“ наведени чланак, а, затим, у оновременом Лењинграду говорио на исту тему на позив Института у Пушкиновом дому у коме је пјесник издахнуо 29. I 1837. Комеморација је била 10. II 1868. у часопису „Временник Пушкинской комисии“ (Лењинград, 1966, стр. 59-61) објавио је текст „П. П. Његош Пскове“

Уп. Нико С. Мартиновић: *Југословенскиј ѿеиѣ в Пскове*. - Псковская правда 229. Ц 1967, стр. 3; исти: *Петар II Петровић Његош у Пскову* - Стварање XXVI/1971, бр. 6, стр. 783.)

*„Свемогућство - светиом тајном шати
само души пламене поете...
... Званије је свешћено поете,
Глас је његов неба влијаније,
Луча свијетла руководио му,
дијалект му величество творца“⁹*

А. С. Пушкин је Црну Гору обавезао у толико познатој омиљеној пјесми „Бонапарта и Црногорци“, у којој је оцртао ратнички дух, храброст и неустрашивост наших предака - Црногораца, када се француски цар чудом чудио какво је то црногорско племе које се не плаши велике и снажне француске војске стациониране у Боки Которској (1806-1813).

Пушкину се први од Црногораца одужио Његош, посветивши му збирку пјесама „Огледало српско“, које почиње надахнутим лирским пјесмама:

СЈЕНИ АЛАКСАНДРА ПУШКИНА

*Над звјезданим многостручним сводом,
над домаком умнога погледа,
под врховним небосклоном неба,
гдје се млада неиресћано сунца,
искресана руком мађическом
ошћешћ творца, сийљу ројевима:
тамо се је твој жениј зачео
и њевање миром помагао;
откуд зора сине над природом,
одонуд је к нама долетјило.
Срећни њјевче великог народа,
твоме праху земном свешћеноме
обраће ти вићешки поговизи
прег дивнијем сјујају ошћаром“.*

Његош се у овој пјесми узвишеним осјећањем и надахнуто клања великом генију, којег назива „срећним пјесником великог народа“ - што је потекао, дакле, „из грмена великога“ („у великим народима/ генију се гнијездо вије“! Ово је уједно и прва пјесма на српском језику, којом се слави А. С. Пушкин, а написана је 1845. године.¹⁰

⁹ Петар II Петровић Његош: Луча Микрокозма, Београд, 1845, стр. 9.

¹⁰ Петар II Петровић Његош: Огледало српско, Београд, 1945, стр. 9.

3.

Објављивање Пушкинових пјесама у Црној Гори и књижевни радови о њему. - О А. С. Пушкину, пјесничком и духовном горостасу руске књижевности и свјетске културе, веома се рано сазнаје у маленој Црној Гори у којој је он био и остао предметом поштовања и вољени пјесник њених преводилаца и књижевних историчара.

Када се има у виду да су прве Пушкинове пјесме обзнањене на пољском језику (1826), на француском и њемачком (1827) и на чешком (1830), те да су двије аутентичне Пушкинове пјесме објављене безмало деценију касније у Његошевој *Грлици* (1839), очигледно је да Црна Гора није много заостајала за најстаријим објелодањењем његових пјесама у културној Европи.

Када је, међутим, ријеч о преводу Пушкинових пјесама, треба рећи да се први у томе огледао црногорски књаз-пјесник Никола I Петровић-Његош, који је крајем минулог, XIX вијека прво у цетињском књижевном часопису *Зетна* (1885) превео „Гласоношу“ под иницијалима Н. М. (Никола Мирков), а потом препјевао фрагменте Пушкинове поеме „Полтава“, о чему је похвално писао хрватски слависта и академик Ватрослав Јагић. Цетињски књижевни часопис Луча објавио је четири Пушкинове пјесме, и то „Пјесник“¹¹, „Памјатник“¹², „Пјеснику“¹³, „Међава“¹⁴. Пјесму „Црногорци и Бонапарта“ објавио је *Државни Календар Краљевине Црне Горе за 1920*, у преводу Б(ранка) Гојнића¹⁵.

Прво посебно штампано Пушкиново дјело у Црној Гори појавило се тек послје Другог свјетског рата. То је „Руслан и Лјудмила“ у преводу Николе Берголина, а у издању „Народне књиге“ са Цетиња (1954). У оквиру школске лектире за II разред основне школе у књизи „Бајке“, поред Андерсена и Назора, заступљен је и Пушкин (издавач: Републички завод за унапређење васпитање и образовање - Титоград, 1986; друго издање 1988, приређивачи: Вукале Ђерковић и Јован Чађеновић).

Што се тиче написа о А. С. Пушкину, послје Његошеве *Грлице*, прве информације о њему налазимо у црногорској штампи - у званичном листу *Глас Црногораца* 1880. године. Овај лист за политику и књижевност подробно обавјештава своје читаоце о подизању Споменика А. С. Пушкину 4. јуна 1880. у Москви, на Тверском булевару.¹⁶

¹¹ Међава. С руског превео Петар П. Мајић. - Луча, VI/1900, 3, 149-158.

¹² Пјесник. Препјевао Близак-Вазата. - Луча, V/1899, 3/4, 111.

¹³ Памјатник, Луча, V/1899, 5/6, 192. [Пјесма објављена у чланку Л. Т. Перовића: „Александар С. Пушкин“].

¹⁴ Пјесник. Превео Близак-Вазата. - Луча, V/1889 5/6, 194.

¹⁵ Црногорци и Бонапарта - С руског Б[ранко] Гојнић. - Државни календар Краљевине Црне Горе за 1920, Париз, 1919, 49.

¹⁶ Глас Црногорца, Цетиње IX/1880, 23, [2]; 26, [2-3].

Анонимни чланкописац подвлачи да та величанствена свечаност „није била само руска, но су у њу душевно учествовали сви Словени“, и додаје да је Цетињска читаоница „отправила тај дан телеграфски поздрав Одбору московском за ову светковину“. Слиједи, затим, детаљан опис статуе Пушкинове чији је аутор петроградски вајар Опекушин, и опсежна биографска скица пјесникова. Исто гласило, године 1899., у броју 23 и 24, детаљно пише о величанственој прослави стогодишњице рођења А. С. Пушкина у Петрограду и царском указу Николаја Првог Романова да се у славу великог пјесника конституише Одјељење руске славистике при Руској академији наука.¹⁷

Живко Драговић (Велестово, 1854 - Цетиње, 1928), професор цетињске гиманзије и Дјевојачког института „Царице Марије“ на Цетињу, поводом стогодишњице Пушкинова рођења, у цетињском књижевном мјесечнику *Нова Зета* 1889-1900, објављује у наставцима дужи, веома недахнути есеј под насловом „Литерано-критичке минијатуре“ у којима интерпретира *Пушкинове ђојме*, *Пушкинове драме* и роман у стиховима „*Евџеније Оњеџин*“¹⁸

Цетињски књижевни часопис *Луча*, из пера уредника Лазара Т. Петровића, биљежи појаву Пушкинових дјела у издању Матице српске, из Новог Сада и Матице хрватске, из Загреба, која је објавила „Пушкинова изабрана дјела“ (преводе пјесама, „пјесничких приповједака“, „драмских пијеса“ и епиграма).¹⁹

И иза Другог свјетског рата црногорске серијске публикације (*Библиографски вјесник*, *Сиварање*, *Побједа* и *Омладински ђокрећ*), доноси низ расправа, чланака и прилога од више научника (Р. Лалића, Н. С. Мартиновић, М. Лукетић и др.). Објављена је и једна монографска публикација од Димитрија Ђуровића - брошура „Пушкин као вођу у ризници Матерњег језика и тумач руске мисли“ (прештампано из „Учитеља“, педагошко-социјалног часописа Југословенског учитељског удружења, Београд, 1937).

На крају, није незанимљиво навести да је септембра 1933. године новинар и публициста Вук Драговић (Цетиње, 1900 - Београд 1974) ушао у траг неким Пушкиновим рукописима у Београду, за које је руска јавност показала пуно интересовање. Како је тај рукопис доспιο у Београд остала је енигма!? О томе је на страницама београдске *Полиџике* изношено више претпоставки! Напосљетку, Драговић је обавијестио читаоце да је Московски музеј умјетности, литературе, критике и публицистике откупио тзв. „београдски“ Пушкинов рукопис за 38.000 франака.

Све ово говори о континуираној рецепцији и трајном присуству Пушкиновог пјесничког дјела у Црној Гори и њеној култури.

¹⁷ Глас Црногорца, XXVIII/1899, 23, [1-2]; 24, [1]

¹⁸ Нова Зета, Цетиње, I/1889, 12, 447-451; II/1890, 1, 20-24; 2, 53-56.

¹⁹ Луча, Цетиње, V/1899, 7/8, 342; VI/1900, 5, 262.

Прослављање јубилеја А. С. Пушкина у Црној Гоери. - У Црној Гори, с посебним пијететом и с осјећањем блиским мистичноме заносу, прослављали су Црногорци Пушкина у минулом XIX вијеку, прослављајући га и данас на крају XX стољећа.

Поводом стогодишњице рођења генијалног пјесника А. С. Пушкина „Друштво Цетињске читаонице и Горског вијенца“ у трећој декади маја 1899. заједнички су приредили свечану академију у „Зетском дому“ који је био окићен заставама, а велика дворана Читаонице изнутра свечано декорисана са сликом великог руског пјесника, у вијенцу од свјежег цвијећа. „Ту у 10 1/2 сати пред подне дворана је била пуна одабраног грађанства“; присуствовао је црногорски суверен Никола I са свитом, руски министар-резидент Константин А. Губастов да персоналом Руског посланства на Цетињу, затим, дипломатски кор - представници дипломатских представништва у црногорској престоници. Хроничар биљежи да је „Народа било пуно предсобље и испред прозора Читаонице“, јер није било мјеста у дворани. Свечану академију је отворио књаз Мирко пригодном бесједом, а затим су о животу и дјелу великог барда говорили К. А. Губастов и професор Лазар Перовић. Све говоре је интегрално објавио *Глас Црногорца*.²⁰

Том приликом су ученици Цетињске гиманзије декламовали Његошеве стихове „Сјени Александра Пушкина“, потом „Бонапарта и Црногорци“ и друге Пушкинове нове пјесме, а хор Цетињске читаонице изводио одабране музичке нумере.

Ускоро послије Цетињске, Подгоричка читаоница је 27. маја 1899. такође прославила стогодишњицу рођења А. С. Пушкина. „О значају Пушкина у руској књижевности и особинама његовог пјесничког генија, као и о животу и трагичној му смрти“, говорио је Владимир М. Томић, предсједник Читаонице.²¹

У Котору је фебруара 1937. године Народни универзитет Боке, у заједници с Руском колонијом у Котору, прославио „на свечан начин успомену на стогодишњицу смрти великог руског пјесника А. С. Пушкина. Свечаност је обављена у дупке пуној сали Официрског дома у Котору што је, како се каже у листу *Глас Боке*, „потпуно успјела и била достојана успомена великог генија“.²²

На свечаности је говорио проф. Петар Д. Шеровић, предсједник НУ Боке, који је између осталог, приказао везе Боке и Пушкина... Говорила је Марија Никифорова, професор Которске гимназије, док су гимназијалци

²⁰ Др Душан Ј. Мартиновић: *Цетињска Читаоница (1868-1915; 1928-1940)* - Градска библиотека „Његош“ (1945-1998), Цетиње, 1998, стр. 145.

²¹ *Глас Црногорца*, XXVIII/1899, бр. 19, 8. V. стр. /3/; бр. 22, 29. V, стр. /3-4/.

²² Уп. Пушкинова прослава. - *Глас Боке*, Котор, VI/1937, 215, 27. II, стр. 2; 216, 6. III, стр. 3; Што се писало прије пола вијека: сто година Пушкинове смрти. - *Бока*, Котор, 1987, 363, 15. II, стр. 8.

рецитовали Пушкинове пјесме „Зима“, „Москва“, „Бонапарта и Црногорци“ и „Љубавно писмо“ (фрагменте из „Евгенија Оњегин“) и Његошеву пјесму „Сјени А. Пушкина“. Свечаност је завршена соло-пјевањем Ивана Моисјенка, који је отпјевао „Пикову даму“, арију књаза Јелецког од Чајковског и „Миљеник“ од Даргомижинског, уз пратњу на клавиру которског музичара Хомена.²³

Како ове године прослављамо двјестогодишњицу јубилеја Пушкинова рођења - још једаред можемо закључити о његовој бесмртности. Додуше, двјеста година није много у вјечности, довољно је, међутим, да дођемо до спознаје колико је Александар Сергејевич Пушкин познат и признат не само у Русији него и дилем читавог прогресивног и образованог земљиног шара. Можемо бити сигурни да га никада неће прекрити вео заборав...

У низу црногорских градова није мимоиђен овај велики јубилеј. Јуна ове године студенти славистике Филозофског факултета у Никшићу обиљежили су га пригодном свечаношћу, а 24. септембра у организацији Центра за културу, у оквиру традиционалних септембарских свечаности, у Никшићу је одржана и трибина „Два вијека Александра Пушкина“, на којој је о пјеснику говорио проф. др Миладин Вуковић. Поезију је казивао Бранислав Вуковић, глумац Црногорског народног позоришта.²⁴ Једно музичко вече посвећено Пушкину - недавно је одржано у Бијелом Пољу. Једанаестог новембра одржана је у „Зетском дому“ на Цетињу свечана академија, у организацији Друштва црногорско-руског пријатељства и Градске библиотеке и читаонице „Његош“. - Сада, пак, ево на угледној трибини ЦАНУ одржава се Пушкинова годишњица - за велику љубав према Црној Гори коју је у срцу носио и пјесмом исказао, клањајући се дубоко великом генију руског народа и одајући му захвалност.

²³ Пушкинова прослава. - Глас Боке, Котор, VI/1937, 215, 27. II, стр. 2; 216, 6. III, 3.

²⁴ Ра. П.: Два вијека Александра Пушкина. - Побједа, IV/1999, 12135, 25. IX, стр. [24].

²⁵ На основу Студије о споменицима и спомен-обиљежјима Цетиња са предлогом мјера“ од др Душана Ј. Мартиновића и др Чедомира Марковића (Цетиње, 1992, 16 стр. и образложења о Пушкину на стр. 14, према одлуци Скупштине престонице Цетиње, од 1994. год. једна улица на Цетињу носи Пушкиновом име.

ЛИТЕРАТУРА

1. АНОНИМ: Споменик А. С. Пушкину. - Глас Црногорца, Цетиње, IX/1880, 23, 7, VI [2]; 26, 28. VI, [2-3]
2. АНОНИМ: Пушкинова прослава у Петрограду Глас Црногорца, XXVIII/1899, 23, 4, VI [1-2]; 24, 11 VI, [1]
3. АНОНИМ: Из жизни и печати. Чествование А. С. Пушкина в Черногории. - Страник, Санкт-Петербург, 1899, июнь стр. 385-386. [Уз стогодишњицу рођења]
4. АНОНИМ: А. С. Пушкин (6. јуна 1799-10. фебруара 1837). - Омладински покрет Цетиње, VI/1947, 7, 14. II, 5.
5. АНОНИМ. „Дубровски“. - Омладински покрет, VI/1947, 14, 14. IV, [О приповједи А. С. Пушкина.]
6. АРТЕМЬЕВ, С.: Пушкин у славян. - Нови миp, 1949, бр. 6, стр. 216-226. [Пушкин и Петар II Петровић-Његош]
7. БАЛАКИН, А. М. - Сербско-руские взаимосвязи в первой половине XIX века. - Взаимосвязи словянских литератур, Сборник сатей, Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1966, стр. 40-49.
[Између осталог, о утицају Пушкина на Његоша.]
8. БЕЛЧЕВА, Ю. Д.: Синхронные и диахронные связи (на материале истории югославских литератур). - Литературные связи и литературный процесс, Из општа славянскије литератур, Москва, 1986, стр. 34-63.
[А. С. Пушкин и Његош; М. Горки и Р. Зогховић]
9. ВЛАДИМИРСКИЙ, Г. Д.: Пушкин - переводчик. - Пушкинский Временник Пушкинской комиссии, Ленинград 1939, том 4/5, стр. 300-330.
[И о пјесми „Бонапарта и Црногорци“]
10. ГРУШКИН, А. И.: Образ народнога героя в творичесве Пушкина 30-х годов. - Пушкинский Временник Пушкинской комиссии, Ленинград, том 3, стр. 424-441.
[И на материјалу пјесма „Бонапарта и Црногорци“.]
11. ГУБАСТОВ, К. А.: (Бесједа). - Глас Црногорца, XXVIII/1899, 22, 29. V, [1].
[Поводом стогодишњице Пушкиновог рођења]
12. ДЕРЖАВИН, К. Н.: Пушкин и заруженые славяне. - Славяне, 1949, бр. 6, стр. 21-26.
13. ДРАГОВИЋ, Вук: Проналазак Пушкиновог рукописа. - Политика, Београд, XXX /1933, 9105, 19. IX, 8. Потпис: В. Д.
14. ДРАГОВИЋ, Вук: Пушкинов београдски рукопис. - Политика, XXX /1933, 9197, 20. X, 9. Потпис: В. Д.
15. ДРАГОВИЋ, Вук: Московски музеј умјетничке литературе, критике и публицистике откупио је „београдски“ Пушкинов рукопис за 38.000 франака. - Политика, XXXI /1934, 9217, 5. Потпис: В. Д.
16. ДРАГОВИЋ, Живко: Литерарно-критичке минијатуре. Пушкинове поеме. - Нова Зета, Цетиње, I/1889, 12. 447-451.

17. ДРАГОВИЋ, Живко: Литерарно-критичке минијатуре. Пушкинове драме. - Нова Зета, Цетиње, II/1890, 1, 20-24.

18. ДРАГОВИЋ, Живко: Литерарно-критичке минијатуре. „Евгеније Оњегин“. - Нова Зета, Цетиње, II/1890, 2, 53-56.

18а. БУКИЋ, Трифун: Мишљења о Црној Гори и Црногорцима. - Монополски гласник. XXVII/1936, бр. 2, стр. 3. (Без наслова „Бонапарта и Црногорци“)

19. ИВЕЛИЋ, Митар: А. С. Пушкин. - Драшков рабош, Сплит, V/1887, 81, Потпис: Сестра Батрићева.

20. ЈАГИЋ, Ватрослав: Јгич, И. В.: А. С. Пушкин сербскохорватској литератури. Очерк библиографически. А. С. Пушкин в јужнославјанских литературах: Сборник библиогр. и литерарно-критических статей, Санкт-Петербург, 1901, стр. 69-136.

[О преводу књаза Николе I одломка из Пушкинове „Полтаве“ (стр. 124.).]

21. КОНЕВ, И. : К проблеме русско-балканских литературних одношеј. - Советско славјановеденије, Москва, 1972, 4, 70-81.

[Посебно о утицају Пушкина на стваралаштво Његоша.]

22. КИМОТИН, В.: А. С. Пушкин-генијални пјесник. - Побједа, Цетиње, IV/1947, 6, 9. II, 6.

23. [КОНИ, А. Ф.]: Бесједа академика Кониа на свечаном скупу петроградске Академије у славу Пушкина. - Глас Црногорца, XXVIII/1899, 24, [2]; 25, [2-3].

24. КРАВЦОВ, Н. И.: Из историје русско-сербских литературних везај. - Славјане, 1955, 6, 25-29.

[Пушкин и Његош.]

25. КРИВОКАПИЋ-Орлински, Радомир: (Александар С. Пушкин). - Босанска вила, Сарајево, XIV/1899, 11-12, 160.

26. КУЛАКОВСКИЈ, П. А.: Стихотворенија А. С. Пушкина в славјанских переводах. - юбиларниј сборник, Варшава, 1899, стр. 31 и 33. [Превод одломка из „Полтаве“.]

27. ЛАВРОВ, И. А.: Пушкин и славјане. Речь. произнес. в торжеств. собр. универзитета и ученых о-в 27 мая 1899 г. - Записи императорског Новоросийског универзитета, 1900, том 81, стр. 93-122.

[Посебно о пјесми „Бонапарта и Црногорци“.]

28. ЛАЛИЋ, Радован: Александар Пушкин. - Књижевне новине, II/1949, 23, 1 и 3.

29. ЛАЛИЋ, Радован: Александар Пушкин. - Младост, V/1949, 6, 467-476.

30. ЛАЛИЋ, Радован: Александар Пушкин. . - Стварање, Цетиње, IV/1949, 5/8; 165-175.

31. ЛАЛИЋ, Радован: Александар С. Пушкин.- *Novy život*, I/1949, 2, 95-101.

[На словачком језику]

32. ЛАЛИЋ, Радован: Значај Пушкиновог књижевног дјела. - Политика, XLVI/1949, 13266, 1. V, 4.
33. ЛАЛИЋ, Р: Александар в сербској литератури. - Русско-европске литературе связи. Сборник статей к 70-летию со дня рождения акад. М. П. Алексеева, Москва-Ленинград, 1966, стр. 205-213. [О утицају Пушкина на стваралаштво Његоша и преводи Пушкина у Црној Гори.]
34. ЛАТКОВИЋ, Видо: Његошева посвета „Огледала српског“ великом руском песнику. - Политика, XLVI/1949, 13256, 5. VI, 5.
35. ЛУКЕТИЋ, Мирослав: Мериме, Пушкин и „Црногорци“. - Библиографски вјесник, Цетиње, III/1963, 1/2/3, 61-73.
36. МАРКОВИЋ-СТИЕНСКИ, Радуле: Пушкин и черногорци. - Славяне, 1942, 3, 32.
[Превод Н. Белиновича.]
37. МАКОГОНЕНКО, Г. П.: Творчество А. С. Пушкина 1830-е годы (1833-1836.). Художественная литература, Ленинград, 1982, стр. 463.
[О пјесми „Бонапарта и Црногорци“ (стр. 294-295)]
38. МЕДРИШ, Д. М.: Фольклоризам Пушкина. Вопросы поэтики. Учеб. пособие по Спецкурсу, Волгоград, Педагогический институт, 1997, 73 стр.
[Блискост сичеа „Пјесме о Црном Ђорђу“ од А. С. Пушкина и пјесме о Црном Ђорђу у запису Н. С. Мартиновића (стр. 29-32).]
39. ОКСМАН, Ю. Г.: Сюжеты Пушкина: (Отрывольные замечания). - Пушкинский сборник памяти профессора Семена Афансевича Венгрова, Москва, 1922, стр. 24-39. (Пушкинист; 4).
[Посебно о пјесми „Бонапарта и Црногорци“.]
40. НИКИФОРОВА, Марија: „Зашто је Пушкин омиљени руски пјесник?“ - Глас Боке, VI/1937, 222, 24. IV, 3-4.
[Предавање са обиљежавања 100. годишњице Пушкинове смрти.]
41. ПЕРОВИЋ, Лазар: Т.: [Бесједа]. - Глас Црногорца, XXVIII/1899, 22, 29. V, [1-2].
[Поводом стогодишњице Пушкиновог рођења.]
42. ПЕРОВИЋ, Лазар Т.: Превод из Пушкина. - Луча, Цетиње, V/1899, VII-VIII, 342. Потпис: Л. Т. П.
[О објављивању Пушкинових дјела у Новом Саду и Загребу.]
43. ПЕРОВИЋ, Лазар Т.: Пушкинова изабрана дјела у хрватској књизи. О стогодишњици пјесникова рођења Матица хрватска, Загреб, 1899. - Луча, VI/1900, V, 262.
44. ПЕТРОВИЋ-ЊЕГОШ, Мирко: [Свечана бесједа]. - Глас Црногорца XVIII/1899, 22, 29. V, [1].
[Поводом стогодишњице Пушкиновог рођења.]
45. PETROVIĆ-Njegoš, Petar II: Sjени Aleksandra Puškina. - Vienac, Zagreb III/1899, 19, 632.
46. ПОПОВИЋ, Јован: Маргиналније о сусрету Његоша, Пушкина и Вука. - Побједа, Цетиње, IV/1947, 25, 6-7.

47. ПРИЙМА, Ф. Я.: Из истории создания „Песн западных славян“ А. С. Пушкина. Из истории русско-славянских литературных связей XIX в., Москва-Ленинград, 1963, стр. 95-123.

[Истовремено и о пјесми „Бонапарта и Црногорци“.]

48. РАЦКОВИЋ, Никола: Пушкин и Црна Гора. - Побједа, LV/1999, 12146, 6. X, 27.

49. СИРОТИНИН, А. Н.: Пушкин и славяне. - Исторический вестник, 1909, февраля стр. 590-611.

50. СИРОТИНИН, А. Н.: Славянские поэты о Пушкине. - Славянские известия, 1913, 38/39, 550-551.

51. ТОМАШЕВСКИЙ, Б. В. ГРУШКИН, А, И.: Пушкин и родина. - Москва-Ленинград, 36. стр. (Оборная серия).

[И о пјесми „Бонапарта и Црногорци“.]

52. ТОМАШЕВСКИЙ, Б. В.: Строфика Пушкина. - Пушкин. Исследования и материалы, 1958, том 2, 49-184.

[Стихови пјесме „Сјени Александра Пушкина“.]

53. ФОМИЧЕВ, С. А.: „Песни западных славян“ Пушкина. История создания, проблематика и композиция цикла. - Духовная культура славянских народов. Литература, Фольклор. История: Сборник статей к IX международ. съезду славистов, Ленинград, 1983, стр. 130-144.

[Посебно о пјесми „Бонапарта и Црногорци“]

54. ФОМИЧЕВ, С. А.: Поезия Пушкина. Творческая эволюция, Ленинград, 1986, 304. стр.

[Пјесма „Бонапарта и Црногорци“ (стр. 242, 248-249).]

55. ЦАР, Марко: Истинити Пушкин. - Нови живот, Београд, I/1920, књ. III, 3/7, 214-221.

56. ЦАР, Марко: Пушкин (како нам га приказује Д. С. Марешковски). - Правда, Београд, XXIX/1933, 10214-10217, 8; 1022, 7.

57. ШЕРОВИЋ, Петар: Пушкин и Југословени. - Глас Боке, Котор, VI/1937, 218, 20. III, 2; 219, 27. III, 3; 220, 10. IV, 2; 221, 17. IV, 3.

58. ŠREPEL, Milivoj: Puškin u slovenskim prijevodima. - Vienac, Zagreb, XXX/1899, br. 39. str. 631-633